

En lengre og dokumentert utgave av en artikkel i Klassekampen. 14. november 2020. Dette er et utkast, ikke for sitering.

Terje Tvedts verden: En utvannet historie

I min anmeldelse av Terje Tvedts boks *Verdenshistorie* (*Klassekampens Bokmagasin*, 24. oktober), der nye lesere bør minnes om at de fleste kapitler får en vurdering som en forfatter med et åpent sinn burde glede seg over, etterlyste jeg i et enkelt avsnitt en mer sammensatt ramme for å forstå den industrielle revolusjonen – og dens globale betydning - som mye mer enn resultat av produksjon av bomullsstoffer med vann som energikilde.

Å reise slike spørsmål gjør man tydeligvis ikke ustraffet, og straffen kom i form av en lang – og usedvanlig (eller vanlig?) angstbitersk og personrettet - artikkel i *Klassekampen* (7. november). Men det gode er at det åpner et rom for å begrunne og utdype som en skarpe bokmelder sjelden får anledning til. Et svar er jo også nødvendig fordi Tvedts evne til vranglesing, polemiske triks og rike fantasiverden på bakgrunn av noen få linjer er uten grenser, det er mulig man ikke ser grenser under vann. Det å trekke voldsomme konklusjoner, eller spinne videre på en så tynn tråd, kjennetegner ikke bare denne artikkelen, men også deler av hans bok, som jeg kommer tilbake til.

Jeg etterlyste også en langt mer oppdatert framstilling av de viktigste faglige bidragene på dette feltet de siste 20-30 åra, som det knapt var spor etter. Det er fordi jeg mener det en sentral oppgave for oss privilegerte akademikere å formidle i norsk

språkdrakt hva som er nytt og spennende på den internasjonale forskningsfronten. Slik kan vi gi veiledning om hvor lesere bør gå for å bli klokere, og kanskje på denne måten få tilgang til andre vurderinger enn de forfatteren selv argumenterer for. Av denne grunn vil jeg her trekke fram en del av den sentrale litteraturen som gir ny kunnskap, nye perspektiver og nye fagdebatter, og som jeg tror alle historikere på dette området burde ha nytte og glede av, selv om det kanskje kan rokke ved noe av det vi holder kjært. Det er en sjanse man bør ta iblant. Med noen få unntak, viser jeg til litteratur utgitt etter 2010, ettersom tidligere kjernelitteratur er presentert – og brukt - i det store kapitlet mitt om den industrielle revolusjonen i boka *Globalhistorie 1750-1900* (Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2010). Det er også fordi Tvedt selv sier i boka at han baserer sin oppdeling av tidligere «skoleretninger» i en egen artikkel fra 2010, og fordi ikke noe av denne nye litteraturen (60-70 bøker) ser ut til å ha vært kjent, eller i fall ikke referert til i det fyldige noteverket.

Det som fyller Terje Tvedt med mest forakt er at jeg synes at den overveldende betydninga hans konsentrasjon om vann i den aller første fasen av mekaniserte spinnerier lett kan overskygge et mangfold av andre faktorer som også la grunnlag for, forsterket eller videreførte de endringene med verdensomveltende konsekvenser. Han vrir det til at jeg dermed benekter tidlig mekanisering med vannkraft. Men dette er det selvsagt ingen uenighet om og det krever ingen originalitet, men iblant kan det være greit å bli minnet om folkeskolens historiebøker. Utdrøninga er at Tvedts eksempel brukes til noe langt mer enn å beskrive overfallshjulet i noen tiår, men at det er her han tid- og stedfester det som blei til intet mindre enn «kapitalistisk modernitet» og industri- og imperialismaktens verdenshegemoni. Det er i dette tankespranget jeg synes at han

tar seg vann over hodet, for å si det slik, ettersom det er så mye som må hentes inn fra 1800-tallets dynamikk, motsetninger og konflikter for å trekke slike grandiose slutninger. (Se f.eks. det strålende verket til den tyske historikeren Jürgen Osterhammel). I et vennlig øyeblikk tror jeg at det er her vår historiske tilnærming skiller seg fra hverandre, og at det burde være mulig å samtale om dette noenlunde anstendig.

Jeg synes det er oppsiktsvekkende når Tvedt eksplisitt skriver at ved å trekke inn flere faktorer, til og med så mange som ti-tolv (!), blir det aldri mulig å forklare noe som helst. At ved jeg ikke bare nevner ulike forhold, men peker på samspillet mellom dem, nærmer jeg meg egentlig en forklaring: nemlig at mye spiller sammen. Det er muligens slik i varehandelen, men i historiefaget er det ikke alltid at det enkleste er det beste.

Å foretrekke mer enn én avgjørende forklaring på de størst tenkelige utviklingstrekk blir kalt for å *banalisere*. Dette må da være en dødsdom over historiefaget, eller i alle fall et selvmord, og jeg håper han ikke underviser i metode. Er man opptatt av å studere mer sammensatte forklaringer, er det ikke annet enn ei uforpliktende smørbrødtype, som han skriver. Nå er det i og for seg ikke så galt å velge mellom flere typer smørbrød en gang iblant, det kan gi overraskelser og nye smakssammensetninger, og kan anbefales alle som nøyer seg med å stirre forelsket på sin matpakke. Jeg avkreves også ei prioritert liste (kanskje angitt i proserter?), som om det ikke er slik at faktorerens betydning og styrkeforholdet mellom ulike aktører – som f.eks. stater, kapitalinteresser og klasser både nasjonalt og globalt - varierer over tid, spiller sammen, forsterker hverandre eller motarbeider hverandre. Noen forhold gir ei historisk ramme, andre er mer utløsende og det som får noe til å starte er ikke nødvendigvis det som sørger for ubrutt ekspansjon. Historie er ikke et

laboratorium hvor elementer kan isoleres i kontrollerte eksperimenter, og mitt fag er globalhistorie, ikke bokføring.

Jeg har for vane å interessere meg for lengre røtter eller linjer for å forstå store begivenheter bedre. Det er ikke fordi de gir bakgrunn til historien, men fordi de er en del av selve historien. Når forestillinga om et dramatisk sprang mot slutten av 1700-tallet blir tonet ned i all nyere forskning, er det nettopp fordi det førindustrielle samfunnet verken var statisk eller uproduktivt. Arkwrights maskin og vannhjul var ingen jomfrufødsel. «Det tradisjonelle samfunnet» var ikke alltid så tradisjonelt, og deler av det nordvestlige Europa kunne i de siste århundrene før det industrielle spranget vise til dynamiske utviklingstrekk innenfor jordbruk, jernproduksjon, handel og finanssektoren. Dette skilte seg klart ut fra middelalderen, der det var langt mindre forskjell mellom de ulike delene av Europa. I et slikt perspektiv er det også dem som oppfatter den industrielle revolusjonen fra 1750 som den andre fasen i en periode med «moderne økonomisk vekst» som startet i alle fall 150 år tidligere. Heldigvis har vi nå mye framifrå økonomisk historie å øse fra med et breiere europeisk perspektiv, som gjør det nødvendig iblant å anlegge både et mer felleseuropeisk og globalt perspektiv, samt et lengre tidsspenn, slik som hos bl.a. Jan van der Zanden, Larry Neal og Jeffrey G. Williamson, Di Vittorio, Allen, Zamagni, Stephen Broadberry og Kenneth H. O'Rourke.

Det er heller ikke uinteressant at Storbritannia allerede ved inngangen til 1700-tallet lå best an i Europa når det gjaldt produktivitet i jordbruket, målt etter avling både per areal og per arbeidstime, og avstanden økte gjennom hele århundret. Det betydde at færre hender måtte til for å mette flere munnar, og at flere kunne frigjøres til andre oppgaver. Mellom 1500 og 1800

sank andelen som var sysselsatt i det britiske jordbruket fra 75 prosent til 35 prosent. Dette var ingen naturlig eller markedsstyrt «modernitet», men en prosess styrt av klasseinteresser og gjennomført med vold.

Like viktig er det å minne om Storbritannias særegne plass i den internasjonale handelsrevolusjonen allerede fra slutten av 1500-tallet (Robert Brenner). Med en betydelig handelskapitalisme og omfattende skipsfart hadde Storbritannia bokstavelig talt seilt opp som en verdensmakt med en allsidig og kommersialisert økonomi lenge før industrialiseringa kom i gang for alvor. Britisk gjennombrudd som global stormakt er f.eks. tidfesta til 1759 av Frank McLynn, dvs. midt under «sjuårskrigen» mellom rivaliserende imperier, også kalt for den første globale krigen (Baugh). Gjennom en lang rekke kriger blei Nederland, Frankrike og andre konkurrenter senket i havet, og britenes store krigsflåte gjorde handelsflåtens frammarsj mulig. Som det heter: Britain rule the waves! (eller Britain waves the rules). Med tanke på de største handelsselskapene i merkantilismens tidsalder, karibiske plantasjekolonier, begynnende territoriell ekspansjon i India, frakt av 50 000 slaver i året på britiske skip og 13 kolonier i Nord-Amerika er det oppsiktsvekkende at Tvedt i sin artikkel beskriver Storbritannia som en *perifer* nasjon. Isteden var Storbritannias suksess som global makt med adgang til oversjøiske råvarer og markeder et av de avgjørende skillelinjene i forhold til andre vestlige land på tidspunktet for det industrielle gjennombruddet. Også havene er fylt av vann, selv om det er salt, og britene holdt seg med det som er kalt «a blue-water strategy».

Storbritannia hadde med andre ord allerede en økonomi med flere bein å stå på, og hvor det var både et sterkt handelsborgerskap og en betydelig finansnæring med London som sentrum. Oversjøiske storselskaper som East India Company illustrerer

betydelig statlig beskyttelse av britisk skipsfart og industri. (Om begrepet «commercial capitalism», se Banaji). I tillegg til at alle britiskproduserte varer måtte gå på britisk kjøll, måtte sukker, kakao, tobakk og andre kolonialvarer ta veien innom Storbritannia før de ble solgt videre til det europeiske kontinentet. Landet var verdens «lagerlokale» før det ble verdens industrisentrum.

I all nyere historieforskning, jeg trodde lenge at det var uten unntak, understrekes det utviklinga i Storbritannia vanskelig kan forstås uavhengig av «det atlantiske systemet» eller «den atlantiske fasen» i utviklinga av en mer integrert global kapitalisme. Bøker om dette temaet er en egen vekstindustri, og viser fruktbarheten ved å studere samfunn rundt et verdenshav som en del av en felles historie. (For noen eksempler, se Joseph Miller, Thoma Benjamin, Nicolas Canny og Philip Morgan, Eriksen). Mot denne bakgrunn burde det være legitimt å diskutere hvorvidt den industrielle revolusjonen ville ha funnet sted på dette tidspunktet, eller i alle form i en slik form og i et slikt omfang, om det ikke var for den atlantiske trekanthandelen som bandt sammen afrikanske slaver, bomullsproduksjon og den nye tekstilindustrien, noe bl.a. Ronald Findlay og Kenneth O'Rourke gjør i et sentralt oversiktsverk.

Transport av slaver og sukker fra plantasjene skapte et stort behov for skipsbygging, noe som igjen økte etterspørselen etter planker, seilduk, rep, tjære, bolter, kjetting, ankere og en rekke andre industrivarer. Under den hektiske industrialiseringsfasen sist på 1700-tallet ble det årlig fraktet nærmere 50 000 slaver bare på britiske skip. I havnene var det dessuten mye lønnsarbeid knyttet til lasting og lossing, reparasjoner og vedlikehold, lagerdrift og ekspedisjonsvirksomhet. Et

skjellsettende verk fra den nigerianske historikeren Joseph E. Inikori, *Africans and the industrial revolution in England*, minner om at industriens pionerbyer i nord lenge hadde vært kjerneområder for oversjøisk transport og transatlantisk handel, slik som Liverpool (slaver og bomull), Bristol (sukker) og Glasgow (tobakk).

Det handler altså om langt mer enn fortjenesten på selve slavehandelen eller hvor stor – eller liten – betydning kapital utenfra hadde for industriens dramatiske ekspansjon, slik har fagdiskusjonen hatt kvantesprang siden det 75 år gamle verket Tvedt viser til.

Triumferende slår han fast at Arkwrights familie verken var rike på kolonihandel i Asia eller slavehandel, noe som visstnok skal regnes som et argument. Men det er da vel ingen som har ment at mye kapital og komplisert teknologi var nødvendig for den første, enkle og vannbaserte mekaniseringen? For å forstå hva som endte som kapitalkrevende industri med slavebasert bomull og markedserobringer, dvs. global kapitalisme og verdenshegemoni, det er jo noe annet. Et slikt primitivt argument er langt fra enestående i Tvedts bok. Jeg er redd for at han har tatt med seg sin rolle som stridsmann og polemiker inn i det som er ment som et fagverk, slik er deler av boka en hybrid mellom fag og kulturkrig.

I løpet av «det lange 1700-tallet» (1688– 1815) var Storbritannia og Frankrike i krig i mer enn halvparten av tida, selv om det bare er utafør Europa Tvedt oppdager noe han kaller «krigerstater». Her finner vi en viktig drivkraft bak ny teknologi i skipsbygging og våpenproduksjon. Resultatet var også at Storbritannia sin kontroll over plantasjekolonier i Karibia, med slaver fra Afrika, sikret rikelig tilgang på billig sukker, kaffe, tobakk og bomull. En god del av dette blei re-eksportert til andre

land, og hjalp godt på valutabalansen i merkantilismens tidsalder. Også indiske bomullstøyer og silke og porselen fra Kina inngikk i et global handelsnettverk med mange læringspunkter. En lang rekke historikere taler om «konsumerisme» og økt behov for kontanter som et steg på veien mot en breiere industrialisering. Dette er et av de nye hovedtemaene i litteraturen (se bl.a. Berg, Brentmann, McCabe). Lenge før den mytiske spinnemaskinen var det nærmere 150 sukkerraffinerier bare i London, og det var heller ikke få brennerier hvor rom ble destillert. På denne måten kan det kanskje sies at «forbrukerrevolusjonen» kom før den industrielle revolusjonen.

Det er heller ikke mangel på historikere som tillegger importen fra Asia og plantasjekoloniene en enda videre betydning, og som peker på at fristelsen til å kjøpe slike varer – som ikke kunne produseres innenfor eget hushold – stimulerte til mer lønnsarbeid og mer markedsrettet produksjon for å skaffe seg kontantinntekter. (Jan van Vries kaller dette «den industriøse revolusjonen»). Det gjaldt ikke bare tropiske nytelsesmidler, ettersom også glass, porselensservise og bestikk var med på å sette fart i overgangen fra selvforsyning til markedsorientering og fra import til lokal produksjon.

Krigger og oversjøisk ekspansjon lå også bak *Bank of England* allerede i 1694, som hadde til oppgave å administrere og betjene statlig gjeld. Også andre banker og enkeltpersoner med store privatformuer var med på å finansiere kriger og oversjøiske ekspansjon, og ga dermed støtet til finanskapitalistiske institusjoner som forsikring- og aksjeselskaper. Det er påfallende at slike institusjoner og nye finansieringskanaler er holdt utafør, det tanke på hvilken rolle de spiller i «kapitalistisk modernitet»,

slik bl.a. Larry Neal har vist.

Også uttrykk som *militært-industrielt kompleks* og *militarisert industrialisering* er brukt om produksjonen av skip, våpen, uniformer, proviant og annet krigsmateriell. Behovet for våpen var en av grunnene til det store oppsvinget innenfor jernproduksjonen på 1700-tallet, samtidig som skipsbygging og jernverk var blant de første virksomhetene med hundrevis av arbeidere i samme bedrift. Våpenproduksjon handlet ikke bare om teknologi, men om et redskap som blei brukt til å utøve vold, makt og dominans, særlig der «frihandel» ikke var nok. Dette er det spennende perspektivet hos en av historiefagets nye stjerner, Priya Satia, i boka *Empire of guns. The violent making of the industrial revolution*. Fra sine første dager var kapitalismen et voldssystem.

I likhet med flere andre land – både innenfor og utenfor Europa – hadde Storbritannia også vært gjennom en lang periode som er kjent som *proto-industrialisering*, noe som var kjennetegnet av dyktige håndverkere og en voksende produksjon av bl.a. klær, redskaper og lærvarer rundt om i de tusen hjem. Det var ikke tale om naturalhushold for eget forbruk, men om en produksjon som fant sted for både hjemmemarkedet og eksportmarkedet..

Det hører også med at det i forkant av industrialiseringa neppe var noe annet statsapparat i verden som klarte å presse så store ressurser ut av sin befolkning. Per innbygger var statsinntektene langt høyere enn i andre europeiske land, for ikke å tale om i Kina, og mesteparten blei krevd inn gjennom toll og omsetningsavgifter nettopp på «kolonialvarer». De høye tollsatsene tjente to formål på samme tid: både å gi staten inntekter og å beskytte lokalt

næringsliv. Både patentlovgivning og kompensasjon ved ekspropriering, i tillegg til regulering av veiutbygging og vannforsyning, viste at det ikke var noen passiv stat. Det blei også gitt garantert trygghet for statsobligasjoner med god avkastning. I all hovedsak gikk offentlige midler med til å betale for stadig mer globale kriger, som igjen fikk stor betydning for å skaffe den nye industrien både råvarer og nødvendige markeder. Det er dette flere historikere – med Patrick K. O'Brien og Bartolomé Yun-Casalilla i spissen - kaller for den *fiskal-militære staten*, og som også har bidratt til å utvikle dette begrepet i et mer globalt perspektiv nettopp i perioden for den første industrialiseringa. Å skrive denne historien uten staten, er som å oppføre Hamlet uten danskeprinsen.

Selv om det altså er mange forhold som skapte grobunn og vilkår for videre vekst den første industrialiseringa, er det selvsagt slik at viktige teknologiske sprang blei tatt med mekanisering av tekstilindustrien, dampmaskinen og bruk av koks til jernsmelting. Sammen med Storbritannias globale maktposisjon, forbedringer i jordbruket og gunstige samfunnsinstitusjoner argumenterer historikeren Robert C. Allen, en av dette temaets forgrunnsfigurer, for at dette er nødvendige – men ikke tilstrekkelige – forutsetninger. Han viser i tillegg til at bare Storbritannia hadde en unik kombinasjon av høyt lønnsnivå og billig fossilenergi, slik at den arbeidsbesparende og energislukende dampmaskinen ble lønnsom nettopp på dette tidspunktet. Landet var lenge aleine med så klare incentiver til industri som sparte arbeidskraft og gjorde bruk av billige – og nærmest utømmelige og nærmest gratis – kullressurser. For dem som har gått glipp av tidligere episoder, er to bøker av R. C. Allen – ei lang og

ei kort – et utmerket sted å starte, og man behøver ikke lese lenge for å forstå mitt ønske om bredere perspektiver enn dem som Tvedt tilbyr. Den samme tilnærminga, med vekt på stat, kunnskap og verdenshandel, utpreger også et strålende oversiktsverk av William J. Ashworth. En flerdimensjonal behandling av revolusjonen fikk vi allerede overbevisende med Emma Griffin og et oversiktsverk redigert av Roderick Floud og Paul Johnson. Det nyeste tilskuddet i denne sjangeren er redigert av Kristine Bruland, og bygger videre på tankene til en av forskningens store pionerer, Maxine Berg.

La oss vende tilbake til det som er den første fase i den industrielle revolusjonen, som hos Tvedt i høy grad innsnevres til tekstilnæringsa i en kortvarig periode med vannkraft. Ettersom den industrielle revolusjonen er et innarbeidet begrep, er det lett å forestille et teknologisk *big bang* og en voldsom samfunnsomveltning i løpet av noen tiår sist på 1700-tallet. Men lenge var det knapt noen økning i BNP per innbygger, og hovedtyngden av befolkninga var opptatt med helt andre sysler. Som revolusjoner flest, er dette en langvarig prosess som ikke så lett kan tid- og stedfestes, noe som særlig gjelder om vi anlegger et globalt perspektiv, slik det gjøres i nye – og strålende - bøker om vitenskap og teknologi (Barbara Hahn og William B. Burns). Med den hovedvekt som Tvedt legger på Richard Arkwrights enkle mekanisering i tekstilproduksjon med vannkraft i 1769, er det lett å overdrive betydninga både av denne oppfinnelsen og av tekstilindustrien mer generelt. Den norske teknologihistorikeren Kristine Bruland er blant de mange som isteden understreker at industrialisering favnet over mange ulike næringer, inkludert næringsmiddelindustri med hermetisering og tinnbokser, brød og kjeks på samlebånd, nye

skipstyper, en eksplosiv bygningsindustri med tegl- og glassverk, for ikke å snakke om brennerier og Guinness-konsernet. Det samme er et gjennomgangstema i Barrie Tinders svært grundige (og velillustrerte) *Britain's industrial revolution*. Som vanlig virker forbedringer sammen og befrukter hverandre, det vil si at Tvedts metode med å isolere enkeltbegivenheter og enkeltfaktorer ikke akkurat har noen faglig oppslutning, for å si det mildt.

Det er også andre røtter som ikke bør overses i tida før Tvedt starter sin industrialiseringshistorie. Problemet med avskoging («the fuel famine») og mangel på brukbar energi i jernproduksjonen blei langt på vei løst da Abraham Darby allerede i 1709 startet jernsmelting ved bruk av *koks*, dvs. kull som var blitt delvis brent (eller «bakt») for å fjerne svovel og gi reinere karbon. Disse prosessene som ledet til stål av høy kvalitet var selvsagt ikke mindre viktig enn et par tiår med vannbasert tekstilproduksjon, noe bl.a. Robert C. Allen viser i sitt innflytelsesrike verk om britisk industrialisering. Det samme løftes fram av den ledende energihistorikeren E. A. Wrigley. Men ettersom smelting ikke blei drevet med vann, ser det ut til at dette ikke akkurat får noen sentral plass i en vannhistorikers synsfelt.

Også Darby bygde videre på allerede kjent kunnskap, og tok derfor ikke patent på oppfinnelsen. Flere påfølgende generasjoner av Darby-familien fortsatte sine eksperimenter ved Coalbrookdale-verket, som mange valfartet til som industrialiseringas Mekka. I tillegg til grovt støpejern ble det produsert smijern som var lettere å bearbeide, og som egnet seg bedre i produksjonen av skruer, spiker, landbruksredskaper og maskinverktøy. I 1779 vakte Abraham Darby III internasjonal oppsikt med den imponerende smijernsbrua over Severn-elva, som står der den dag i dag som

et monument over industrialiseringens første fase. Tidligere hadde smijern vært altfor dyrt til å bli brukt i så store strukturer. Forbedringer i jernproduksjonen var også en forutsetning for å lage presisjonsinstrumenter, som igjen ble brukt til nøyaktig boring av sylindere til dampmaskiner. Fra 50 000 tonn i 1785 steg den britiske produksjonen av støpejern til over tre millioner tonn til 1850, det var langt mer enn i resten av Europa til sammen.

Tekstilproduksjon basert på hestekraft og deretter vannkraft varte da heller ikke så lenge før dampmaskinen – den industrielle revolusjonens arbeidshest – overtok. James Watts tok patent på en sterkt forbedret dampmaskin allerede to år før Richard Arkwrights spinnemaskin. Arkwright tok for øvrig raskt et skritt videre med en mekanisk innretning som kunne drives med dampmaskin (1785), og han la selv store fabrikker – for første gang i flere etasjer – til områder med lett tilgang på kull som energi.

Den britiske tekstilindustrien startet selvsagt ikke på bar bakke med de første spinnemaskinene. Storbritannia hadde helt fra middelalderen vært en stor produsent og eksportør av ull og ullvarer, men bomullstrådene gikk ikke like lett i stykker, og egnet seg derfor bedre til mekanisering. (Det er ikke bare historikere som lett kan miste tråden.) De som investerte i dette hjemmemarkedet bar liten risiko, ettersom dette allerede fantes gjennom import fra India. I tillegg brukte British East India Company store summer på å kjøpe bomullstøyer i India for salg på den afrikanske slavekysten eller andre deler av verden, selv om prisene sank da selskapet kriget seg til monopolsituasjon i Bengal når det gjaldt oppkjøp fra vevere. For å beskytte sine hjemlige næringer, i første omgang produksjon av ull- og linstoffer, innførte britiske myndigheter høye tollsatser allerede på 1600-tallet. Da ikke dette var nok, blei import av populære

fargete bomullsstoffer med påtrykte mønstre forbudt ved lov i 1701, og tjue år seinere ble lovforbudet utvidet til å gjelde alle typer av indiske bomullsstoffer. Dette var denne tida India «kledte» verden og leverte viktig bidrag til den globale økonomien (Giorgio Riello og Tirthankar Roy). Begrensningene gjaldt til mekanisering gjorde at det ikke var bruk for dem lengere. Det er alltid kjekt med en stat som stiller opp med tvangslover.

Dette er bakgrunnen for at den nye bomullsindustrien er kalt for «et barn av den østindiske handelen» Uten at indiske produkter blei stengt ute, og uten at britiske myndigheter gjennom oversjøisk ekspansjon åpnet nye markeder for sine egne stoffer, kunne den industrielle utviklinga ha fått ei mer beskjeden utvikling. Lenge forut for den britisk mekanisering av tekstilproduksjon basert på bomull, var det altså samlet mye kunnskap om indiske stoffer, forskjellige kvaliteter, motesvingninger, etterspørsel på markeder (innenfor og utenfor Storbritannia) og måter å farge og trykke stoffer på.

For tekstilindustrien var det en forutsetning for den påfølgende – og eksplosive - veksten at billig bomull blei produsert av slaver, at dampskipene senket fraktkostnadene og det i – bokstavelig talt – blei erobret markeder i andre deler av verden. Bomullsimporten økte fra 8000 til 400 000 tonn mellom 1780 og 1850. Da europeiske naboland selv industrialiserte utover i århundret, blei sektoren redda ved at India gjennom kolonistyret fra å være ledende eksportør av ferdigvarer til en eksportør av råvarer. Import av både bomull og billige matvarer reduserte samtidig ressursproblemer og det økologiske presset på et lite øyrike. Ved sida av vann, bør nok bomull få en mer sentral plass i framveksten av «den moderne verden», slik Sven Beckert har vist i sitt mesterverk om

bomullen plass i det han kaller den globale kapitalismens historie. På tilsvarende vis har Giorgio Riello gitt oss et praktverk om bomullens historie, med nye spennende stoff om håndverk og industri omkring i verden. Denne litteraturen er noe av det mest spennende som har skjedd i det siste tiåret.

Med tanke på verdien av informasjon om markeder og produkter, er det ikke vanskelig å se at britisk industri på forhånd gikk gjennom det som er tekstilhistorikeren Giorgio Riello har kalt en langvarig «indisk læretid». Storbritannia kunne med andre ord ha fordel av å imitere, tilpasse og forbedre, på samme måte som da som Josiah Wedgwood allerede midt på 1700-tallet fravristet Kina hemmeligheten ved den lønnsomme produksjonen av porselensservise («china»). Hans porselensfabrikker, som etter hvert fikk flere tusen arbeidere og mange utsalgssteder rundt om i landet, var en pioner når det gjaldt inndeling av arbeidet i spesialiserte og repetitive håndbevegelser og raskere transport mellom ulike deler av produksjonen. Ny teknologi for brenning og påføring av glasur, sammen med etteraping av kinesiske mønstre, gjorde det mulig å masseprodusere billige varer av høy kvalitet. All innovasjon står altså på andres skuldre, og utvikling er mer enn en idrettsøvelse øvelse med gullmedalje til dem som kommer først.

I et enda breiere perspektiv, slik John M. Hobson har vist i den epokegjørende – og sterkt omdiskuterte – boka *The Eastern origins of Western civilization*, tok Storbritannia på mange felter i bruk kunnskap og teknologi med røtter i Kina, India og den arabiske verden. Det var ikke bare tale om skipsfart og navigasjonsteknikker, men også om en tekstilindustri med forbindelser til mekanisert produksjon av silkestoffer. Også kanalbygging med sluser og forbedringer i jernproduksjon og

gruvedrift kan godt ha vært inspirert fra Kina, som dessuten hadde brukt kull og koks i jernproduksjon og hydrauliske pumper for drenering av vann i hundrevis av år. Mye tyder også på at kunnskap om nye landbruksredskaper og dyrkingsmetoder blei direkte overført via jesuittiske patere og sjøfolk fra Kina til Europa, som for eksempel Rotherman-plogen med plogskjær av jern som fikk så stor betydning på 1700-tallet. Også indiske produsenter lagde jern og stål av bedre kvalitet enn britiske konkurrenter til langt inn på 1800-tallet.

Det er altså tale om en global, kontinuerlig og kumulativ prosess, som ikke fanges opp av i Tvedts anglo-hydrologiske fortelling. Iblant overraskes jeg over et så lukket og nasjonalt perspektiv fra en historiker som har skrevet en av *Historisk Tidsskrifts* beste og mest leste artikkel, som var et oppgjør med «metodologisk nasjonalisme».

I et overordnet og langsiktig perspektiv, som vi egentlig er lovet, var det kulldrevne dampmaskiner, dampskip og damplokomotiver, sammen med jern-, stål- og maskinvareindustri drevet kull, som ga fart til prosessen som ga «kapitalistisk modernitet» og imperialismaktens globale hegemoni. Mens Storbritannia i 1800 brukte ni millioner tonn kull, steg tallet til 200 millioner i løpet av hundreåret. Dette var forutsetninga for jernbaner og dampskip som etter hvert bandt verden sammen på industrimaktens premisser. Ikke uten grunn kaller den kjente imperiehistorikeren John Darwin nye bok perioden 1830-1930 som «the age of steam», der koloniokkupasjon, kriger, stasjoner for bunkring og kontroll over havene er forutsetninger for fullføring av industri- og imperiemaktens globale maktposisjon og kontroll over andre.

Tvedts manglende interesse for å videreføre diskusjonen om de virkelige revolusjonære endringene i verdenssamfunnet, etter at vannet er forlatt, får for øvrig virkning også for imperialismekapitlet, som jeg ikke går videre inn på her, hvor fristende det enn er. Hvis f.eks. kappløpet om Afrika fra 1880 har Nilen som sitt tyngdepunkt, som det ser ut til, er det vanskelig å forstå en drivkraft som kappestrid mellom industrimakter, for første gang i imperiehistorien, der det handler om råvarer, markeder og investeringer, med ulik vektlegging i de forskjellige delene av Afrika. Tvedt begrunner britisk interesse for Egypt hovedsakelig med vann og bomull, og mener at de som stelte med krig og fred i London hadde dette som eneste interesse. Krig? Det betyr at man ser bort fra kappløpet om gull i det sørlige Afrika, som utløste den største krigen mellom Krimkrigen og Den første verdenskrigen, der 400 000 soldater blei sendt for å kjempe under Anglo-Boerkrigen i 1899-1902. Hvor viktig vann enn er, blei okkupasjonen av Afrika gjennomført med dampskip, jern, stål og Maxim-geværer, ikke med vannpistoler.

Uten at det kan gis noe svar med to streker under, kan det godt diskuteres om det er rimelig å forskyve hovedfortellinga om den moderne industrikapitalismen til etter 1815, som falt sammen både med fossil energi og en lengre fredstid etter napoleonskrigene. Det er også fordi den første reelle automatisering av tekstilproduksjon blei patentert først i 1825, og det tok mange år før den fikk sitt gjennombrudd. Ei slik tidsramme er poenget i ei ny bok om 1815-1915 som den industrielle globaliseringas tidsalder, der geopolitikk etter 1815 også gjorde det mulig å rette våpnene mot andre deler av verden (Maartje Abbenhuis og Gordon Morrell).

Det var slik vi fikk det historiske bruddet med det Robert M. Marks, som ellers har skrevet ei strålende bok om Kinas miljøhistorie, kaller «det gamle biologiske regimet» eller «organisk økonomi». Det står i motsetning til all foregående historie som bygde på vann, vind, sol og muskelkraft. Dette innledet ikke bare en ny tidsalder, eller et skifte i menneskenes lange historie. men rett og slett en ny geologisk epoke, i dag kjent som *antropocen* (eller *capitalocen*). Når Tvedt i sitt klimakapittel seinere harselerer over dem som tror at kloden har en «normaltemperatur», så er det ingen som hevder dette. Men grensa på 1,5 grader eller 2.0 grader mer oppvarming følger av det som var nivået akkurat på tidspunktet før overgangen til fossil energi, derfor er det et fruktbart mål. Og apropos dette kapitlet, samtidig som Tvedt gjennomgående advarer – med rette – mot falske historiske paralleller, presterer han dette: «Mer enn 500 år tidligere, i det som skulle bli Mexico, kastet voksne aztekere barn utenfor klippene som offer til regnguden Tlaloc for å forhindre naturkatastrofer. I New York var rollene snudd om. Det var et barn fra Sverige som krevde ofre av de voksne og av lederne i verdenssamfunnet (s. 312-313). Det kunne nok ikke de gamle aztekerne ha tenkt seg.

Så til et par andre av Tvedts ankepunkter, der temperaturen åpenbart er høyere enn presisjonsnivået. Når jeg f.eks. etterlyser oppdatert kunnskap, må det bety at jeg dermed forkaster arven fra Karl Marx og Max Weber, jeg har ingen aning om hvor han får det fra. Men mye vann har rent i havet på 100-150 år. Innenfor den marxistiske tradisjonen har det kommet spenstige bidrag om det grunnlaget blei lagt gjennom endringer i makt- og eiendomsforhold på landsbygda, der godseiernes klassestat dreiv mange fattigfolk til å bli landarbeidere eller flytte til byen (Robert Brenner, Ellen Meiksin Woods). Hvordan det skal være

mulig å skrive om den tidlige kapitalismens historie uten å berøre den store debatten om overgang fra føydalisme som en forutsetning, er for meg helt uforståelig. De som virkelig vil ta dette innover seg, kan gå løs på Michael A. Zmoleks enorme verk om 500 års overgang fra agrarkapitalisme til industrikapitalisme. Selv om det alltid hjelper, er det ikke nødvendig å være marxist for å forstå at dette er et avgjørende tema, slik Robert Duplessis viser i ei ny utgave av et standardverk om overganger i det tidlig-moderne Europa.

Agrarkapitalisme er da også kapitalisme, med motsetninger mellom lønnsarbeidere og eiere av produksjonsmidlene. En av de skjellsettende konsekvensene var at det i byene var få alternativer til å ta lønnsarbeid og berike fabrikkene, og Arkwright slo seg da også opp fra å være barberer til en meget velstående mann, takket være både spinnemaskin og merverdi sugd ut av arbeiderne. Både arbeidskraft og vannkraft er nødvendig, og dette stimulerte nok til videre innovasjon. Med urbanisering forsvant også muligheter til å dyrke egen mat, lage egne klær eller snekre egne møbler, det vil at folk blei konsumenter som ga etterspørsel etter industriprodukter.

Et gjennomgående problem hos Tvedt er at han gjør så lite for å diskutere – eller definere – hva som egentlig menes med industrikapitalisme, eller global kapitalisme, og hvordan dette henger sammen med agrarkapitalisme, handelskapitalisme og finanskapitalisme. Det er greit nok i en populær forelesningsserie ved Nasjonalbiblioteket, men det ville ha gjort seg i ei fagbok. Også her er det mye å hente fra marxistiske historikere som analyserer kapitalismens framvekst, grunntrekk og utvikling, med Henry Heller og Ellen Meiksins Wood som gode eksempler på kortfattede introduksjoner.

Mens selve *fabrikksystemet* ofte utlegges som en ny type institusjon, har Robin Blackburn i flere toneangivende studier vist at en slik måte å organisere arbeidet på har klare forbindelser til den slavebaserte plantasjedriften i Karibia. I tillegg til mobilisering av risikovillig kapital, ofte i form av aksjer, var det her nødvendig å planlegge et mangfold av arbeidsoppgaver som bl.a. innkjøp av utstyr, nøyaktig tidsbruk, industriell bearbeiding gjennom koking til melasse, pakking, innhenting av informasjon om priser og internasjonale markeder, streng kontroll og overvåking av arbeidsstokken. Slik plantasjedrift eksisterte i over 150 år før industrifabrikkene slo gjennom i hjemlandet, og istedenfor å betrakte slavehandel og plantasjedrift som «umoderne» og førkapitalistisk, kan de like gjerne ses som et viktig steg på veien mot en moderne industrikapitalisme.

Et enda nyere bidrag fra marxistisk hold kommer fra den svenske miljøhistorikeren Andreas Malm, som lærer oss at overgangen fra vann til kull i Storbritannia var like mye et klassespørsmål som et ressurspørsmål. Ved å løsrive produksjonen fra nærheten til elvene, kunne den flyttes dit hvor det var best tilgang på billig arbeidskraft som kunne kontrolleres og utbyttes hardere. Teknologi-, miljø- og energihistorikeren Donald T. Headrick har da også treffende valgt *Power over people* som tittel på en av sine bøker. Det vil si at han nekter å skrive makt, klasseforhold, dominans og utbytting ut av fortellinga. Det burde flere ha sans for.

Industrialisering handler heller ikke bare om energi, teknologiske endringer, råvarer og markeder, men også om å organisere produksjonen på en måte som gir kapitaleierne større avkastning. Ved overgangen til fabrikker blei arbeidet langt mer intensivt og arbeidsdagene lengre. Aldri før i historien hadde en effektiv arbeidsuke vart i 70 timer (eller

mer), og tallet på fri- og helligdager blei kraftig redusert i forhold til det vanlige i det førindustrielle samfunnet. I fabrikkene sto arbeiderne under kontinuerlig kontroll av eiere eller oppsynsmenn, og slik at de måtte følge et raskt tempo uten stans for å holde tritt med maskinene. Også en ny form for styring av selve arbeidsprosessen, med større vekt på spesialisering, arbeidsdeling og disiplinering i et hierarkisk kommandosystem, gjorde at eierne fikk mer profitt ut av den «menneskelige kapital», dvs. av ansatte lønnsarbeidere. Det kalles gjerne politisk økonomi.

Før vi helt forlater tradisjonen fra Karl Marx: Den gamle mester framstilles firkanta og statisk fra Tvedts side, det må være lenge sida studiesirkelens dager. Flere steder i boka vises det kjapt til en skjematisk inndeling av verden i fem produksjonsmåter, der Asia får en særegen plass i et åpenbart eurosentrisk skjema. Men vi er heldigvis beriket med store mengder ny litteratur, som viser hvordan Marx både distanserte seg fra en egen asiatisk produksjonsmåte og en allmenn historiefilosofi etter mønster fra Hegel. Han blei jo også stimulert av det indiske opprøret mot den britiske kolonimakta i 1857, som gjorde det klart at indere ikke var passive tilskuere til verdenshistorien. Dette er nå overbevisende dokumentert i Marcello Mustos nye bok av året: *The last years of Karl Marx*.

Så raskt over til Max Weber, som utvilsomt har inspirert – men ikke låst fast – den strålende globalhistorikeren Peer Vries, som også er en mester i komparative analyser for dem som uttrykker glede over dette. Men hvis komparative studier skal ha en verdi som metode, krever det en tydeligere diskusjon av hva som skal sammenliknes, om hvordan de

ulike enhetene påvirker hverandre og om de er deler av samme globale prosess. I tre sentrale bøker retter Vries søkelyset mest mot stat, finansnæring, klasseforhold, geopolitikk, plass i verdensøkonomien, sosiale og politiske institusjoner, der han går inn på de samme land som Tvedt, men har supplert med en egen studie av Japan.

Når det gjelder Storbritannia mer spesifikt, trekker Vries særlig fram statlig intervensjon og politisk støtte til hjemlige handels- og industriinteresser som en viktig forklaring på britisk industrialisering. Han minner også om at britisk stats- og ordensmakt innførte «løsgjengerlover» for at fattigfolk søkte arbeid og oppfylte sine kontrakter, og i den tidlige fasen av den industrielle revolusjonen var det forbudt for arbeidere å slutte seg sammen i fagforeninger for å oppnå høyere lønn og kortere arbeidstid. Slikt kom nok også Arkwrights vandrevne fabrikk til gode, i tillegg til det er dokumentert at to tredeler av hans arbeidsstokk besto av barn

Av alle merkelige og fantasifulle påstander om mine faglige standpunkter og oppfatninger, har jeg vanskeligst for å forstå hvor Terje Tvedt får det fra at jeg avviser komparative studier for å forstå muligheter og hindringer for industrialisering. Det vil komme som en overraskelse på alle de studentene som gjennom åra har fulgt mine kurs om sammenlikning mellom Storbritannia, India og Kina, der mulighetene og hindringene for industrialisering er hovedtema, og hvor jeg i tillegg oppdaget Japan på kartet. Det samme er en rød tråd i den omfattende boka *Globalhistorie 1750-1900* (2010), som mange tusen har lest frivillig, eller ufrivillig som pensum. Også seks filmete forelesninger om

dette ligger på YouTube. Jeg forventer selvsagt ikke at Tvedt kjenner noe som bare er ti år gammelt, her deler han skjebne med en stor del av menneskeheten, og det vil være for selvhevdende å framstille disse arbeidene som viktige. Men det overrasker at han likevel ser seg i stand til å konkludere med at jeg helt avviser komparative studier, med mindre han bare mener at jeg ikke utvikla dette i et kort avsnitt i ei bokmelding. Da er det i beste fall en svart dårlig forståelse av bokmelding som sjanger.

Til slutt benytter jeg sjansen til å røpe noen om de kriterier og normer jeg som bokmelder forsøker å legge til grunn. Mens flere andre anmeldere av Tvedts bok mest konsentrerer seg om litterære kvaliteter og deres glede over å møte et ukjent stoff, og derfor lett kan trille terninger, er det viktig for meg å etterprøve i hvilken utstrekning forfatteren svarer på de spørsmål som reises, og om ambisjonene står i samsvar med det som til slutt kommer på trykk. Jeg ser også etter i hvilken grad andres synspunkter og faglige vurderinger framstilles på en anstendig måte, det vil si at det ikke er lettvint polemikk og bruk av stråmenn (som kan stå like tett som siv ved Nilens bredder) for å vise at alle andre er dumme, er ideologisk styrt eller utøver «samtidssimperialisme».

I flere deler av *Verdenshistorien* mener jeg at forfatteren befinner seg på dypt vann, særlig tatt i betraktning at baksideteksten lokker oss med *hele* verdens historie og *lange linjer*. Når Tvedt i tillegg varsler at det følger et globalhistorisk alternativ til eurosentrisme, da kildres appetitten. Men her hviler Afrika utenom Nilen lenge i det samme historiske mørke

som G. F. W. Hegel dømte afrikanere til, og i nyere tid er de umælede tilskuere til kolonialisme og avkolonisering. (Det siste skjer bare ved at USA ordner opp.) Det skal også godt gjøres å oppdage at Latin-Amerika, Sørøst-Asia og Japan finnes. Europa ser heller ikke ut til å ha noen interessant historie før Richard Arkwrights snekrer sitt vannhjul i 1769.

Det er vanskelig å si at ei slik tilnærming betyr et konsekvent oppgjør med eurosentrisme, isteden går forfatteren tidlig i fella med å si at Vesten (hva nå det enn er) dominerte verden helt fra 1500, som forutsetter at man ser bort fra osmanske riket, Kina, India, Japan og Afrika. Strålende er derimot kapitlene om de første elvesivilisasjonene utenfor vår egen verdensdel, som burde leses mange av de de nye vennene Tvedt skaffet seg med sin forrige bok, *Det internasjonale gjennombruddet*, fra 2017.

Globale perspektiver handler selvsagt om mer enn å skrive om India, Kina og det osmanske riket, det bør også undersøkes hvordan møtet med – eller erobringen av - andre deler av verden har vært med på å forme Europa, vår identitet (og vår rikdom?). Også vår egen navle kan studere på nye måter, men det forutsetter interesse for å gjøre dette. Uten begrunnelse bagatelliseres da også imperiets virkning på Storbritannia, vel uvitende om den bokserien på godt over 50 bind om dette tema som Manchester University Press har utgitt mellom 1989 og i dag.

Hva med løftet om historiens lange linjer? Det burde stå: noen av de lange linjene som forfatteren interesserer seg for, og som er valgt ut til seks populærforelesninger. Jeg tror at forholdet mellom hersker og undersåtter, også er ei linje. Eller at kjønns- og klasseperspektiver, fastboende bønders kamp mot nomader, migrasjon, opprør og revolusjoner (helt fraværende utenom den kinesiske), verdenskriger og andre sider ved forholdet mellom

mennesker og natur enn vann, også burde ha påkalt en smule oppmerksomhet for å oppfylle forventningene. Ut fra den industrielle revolusjonen sprang også nye klassemotsetninger, kollektive bevegelser og kamp for demokratiske rettigheter, det er tross alt «kapitalistisk modernitet» som det tilbys forklaring på.

Boka blei solgt inn til Dagsrevyen med at det er første gang en nordmann har skrevet en verdenshistorie på 100 år. Men så lenge vil det neppe gå før nye forsøk gjøres på å trekke inn flere deler av verden og flere grunnleggende temaer med et mer konsekvent oppgjør med eurosentrisme. På mange felter gir Terje Tvedt verdifulle tilskudd, som han med rette får mange godord for, selvsagt også i *Klassekampen*. Men iblant er det mest tilløp uten sprang, som aldri har slått helt an som olympisk øvelse. Det er også kapitler hvor det er et påfallende gap mellom forlagets salgsargumenter og bokas innhold. Kanskje er ikke dette ei sak for Kulturrådet eller Forskningsrådet, men rammes nok av Forbrukerrådets forbud mot villedende reklame.

Litt mer å lese

Abbenhuis, Maartje og Gordon Morrell (2020). *The first age of industrial globalization. An international history, 1815-1918*. London: Bloomsbury.

Allen, Robert C. (2009), *The British industrial revolution in global perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.

Allen, Robert C. (2011). *Global economic history. A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Allen, Robert C. (2017). *The industrial revolution. A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Ashworth, William J. (2017). *The industrial revolution. The state, knowledge and global trade*. London: Bloomsbury.

Banaji, Jairus (2020), *A brief history of commercial capitalism*. Chicago: Haymarket Books.

Baten, Joerg (red.). (2016). *A history of the global economy, 1500 to the present*. Cambridge: Cambridge University Press.

Baugh, Daniel A. (2011). *The global seven years war 1754-1763. Britain and France in a great power contest*. London: Routledge.

Beckert, Sven (2014). *Empire of cotton. A new history of global capitalism*. London: Allen Lane.

Benjamin, Thomas (2009). *The Atlantic world. Europeans, Africans, and their shared history, 1400-1900*. Cambridge: Cambridge University Press.

Berg, Maxine mfl. (2015). *Goods from the East, 1600-1800: Trading Eurasia*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.

Blackburn, Robin (2010). *The making of new world slavery. From the Baroque to the modern, 1492-1800*. London: Verso Books.

- Blackburn, Robin (2013). *The American crucible. Slavery, emancipation and human rights*. London: Verso Books.
- Boldizzoni, Francesco og Pat Hudson (red.) (2016). *Routledge handbook of global economic history*. London: Routledge.
- Brenner, Robert (2003). *Merchants and revolution. Commercial change, political conflicts and London's overseas traders 1550-1653*. London: Verso Books.
- Broadberry, Stephen og Kevin H. O'Rourke (red.) (2010). *The Cambridge history of modern Europe. Vol. 1; 1700-1870*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bruland, Kristine mfl. (red.). (2020). *Reinventing the economic history of industrialisation*. Montreal: McGill-Queens University Press.
- Burns, William B. (2016). *The scientific revolution in global perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Canny, Nicholas og Philip Morgan (red.) (2011). *The Oxford handbook of the Atlantic world, 1450-1850*. Oxford: Oxford University Press.
- Coffman, D. Maris mfl. (red.) (2015). *The Atlantic world*. London: Routledge.
- Daly, Jonathan (2015), *Historians debate the rise of the West*. London: Routledge.
- Daly, Jonathan (2020). *How Europe made the modern world*. London: Bloomsbury.
- De Vries, Jan (2011). *The industrious revolution. Consumer behavior and the household economy, 1650 to the present*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Di Vittorio, Antinio (red.) (2006). *An economic history of Europe. From expansion to development*. London: Routledge.

- Duplessis, Robert S. (2019). *Transitions to capitalism in early modern Europe. Economies in the era of early globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eriksen, Tore Linné (2010). *Globalhistorie 1750-1900. En sammenvevd og delt verden*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Eriksen, Tore Linné Eriksen (2019). *Afrika. Fra de første mennesker til i dag*. Oslo: Cappelen Damm.
- Floud, Roderick og Paul Johnson (red.) (2004). *The Cambridge economic history of modern Britain. Vo. 1: Industrialisation, 1700-1800*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Griffin, Emma (2014). *Liberty's dawn. A people's history of the industrial revolution*. : Yale University Press.
- Griffin, Emma (2018). *A short history of the British industrial revolution*. London: MacMillan Education.
- Hahn, Barbara (2020). *Technology of the industrial revolution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Headrick, Daniel R. (2010). *Power over people. Technology, environments, and Western imperialism. 1400 to the present*. Princeton: Princeton University Press.
- Heller, Henry (2011). *The birth of capitalism. A 21st century perspective*. London: Pluto Press.
- Heller, Henry (2018). *A marxist history of capitalism*. London: Routledge.
- Hobson, John M. (2004). *The Eastern origins of Western civilisation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Inikori, Joseph E. (2004) *Africans and the industrial revolution in England. A study in international trade and economic development*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Malm, Andreas (2016). *Fossil capital. The rise of steam-power and the roots of global warming*. London: Verso Books.
- Marks, Robert B. (2019). *The origins of the modern world. A global and environmental narrative from the fifteenth to the twenty-first century*. (4. utg.). Lanham, ND: Rowman & Littlefield.
- McCabe, Ina Baghdiantz (2015). *A history of global consumption, 1500-1800*. London: Routledge.
- McLynn, Frank (2008). 1959: *The year Britain become master of the world*. London: Vintage.
- Miller, Joseph (red.) (2015). *The Princeton companion to Atlantic history*. Princeton: Princeton University Press.
- Mokeyr, Joel. (2011). *The enlightened economy. Britain and the industrial revolution, 1700-1850*. London: Penguin Books.
- Musto, Marcello (2020). *The last years of Karl Marx. An intellectual biography*. Palo Alto: Stanford University Press.
- Neal, Larry (2015). *A concise history of international finance. From Babylon til Bernanke*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Neal, Larry og Jeffrey G. Williamson (red.) (2014). *The Cambridge history of capitalism. Vol. I: The rise of capitalism. From the ancient origins to 1848. Vol. II: From 1848 to the present*. Cambridge: Cambridge University Press.
- O'Brien, Patrick Karl (2020). *The economics of imperial China and Western Europe. Debating the Great Divergence*. London: Palgrave.
- Osterhammel, Jürgen (2014). *The transformation of the world. A global history of the nineteenth century*. Princeton: Princeton University Press.

Parthasarathi, Prasannan (2011). *Why Europe grew rich and Asia did not. Global economic divergence, 1600-1850*. Cambridge: Cambridge University Press.

Riello, Giorgio og Tirthankar Roy (red.) (2013). *How India clothed the world. The world of South Asian textiles, 1500 – 1850*. Leiden: Brill.

Riello, Giorgio (2015). *Cotton. The fabric that made the modern world*. Cambridge: Cambridge University Press.

Roy, Tirthankar Roy og Giorgio Riello (red.) (2019). *Global economic history*. London: Bloomsbury.

Satia, Priya (2018), *Empire of guns. The violent making of the industrial revolution*. London: Penguin Press.

Stearns, Peter N. (2015). *Debating the industrial revolution*. London: Bloomsbury.

Stearns, Peter N. (2012). *The industrial revolution in world history*. Boulder, CO: Westview Press.

Tinder, Barrie (2013). *Britain's industrial revolution. The making of a manufacturing people, 1700-1870*. Lancaster: Carnegie Publishing.

Trentmann, Frank (2016). *Empire of things. How we became a world of consumers, from the fifteenth century to the twenty-first*. London: Harper.

Trentmann, Frank (red.) (2014). *The Oxford handbook of the history of consumption*. Oxford: Oxford University Press.

Van Zanden, Jan Luiten (2009), *The long road to the industrial revolution. The European economy in global context, 1000 – 1800*. Leiden: Brill.

Vries, Peer (2013). *Escaping poverty. The origins of modern economic growth*. Göttingen: V&R Unipress.

Vries, Peer (2015). *State, economy and the great divergence. Great Britain and China, 1680s-1850s*. London: Bloomsbury.

Vries, Peer (2019). *Averting a great divergence. State and economy in Japan, 1868-1937*. London: Bloomsbury.

Wilson, Ben (2016). *Heyday. Britain and the birth of the modern world*. London: Weidenfeld & Nicolson.

Wood, Ellen Meiksins (2003). *The empire of capital*. New Delhi: LeftWord.

Wood, Ellen Meiksins (2013). *The Ellen Meiksins Wood reader*. Chicago: Haymarket University Press.

Wood, Ellen Meiksins (2017). *The origin of capitalism. A longer view*. London: Verso Books.

Wrigley, E. A. (2015). *Energy and the English industrial revolution*. Cambridge: Cambridge University Press.

Yun-Casalilla, Bartolomé og Patrick K. O'Brien (red.) (2012). *The rise of fiscal states. A global history, 1500-1914*. Cambridge: Cambridge University Press.

Zamagni, Vera (2017). *An economic history of Europe since 1700*. Newcastle: Agenda Publishing.

Zmolek, Michael Andrew (2014). *Rethinking the industrial revolution. Five centuries of transition from agrarian to industrial capitalism*. Chicago: Haymarket Books.

Aase, Andreas (2020), *En kort introduksjon til globaliseringens historie før 1800*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.